

Հ. Գ. ԿԱՆԱԾՆԻԿ

ԻՆՏԵՆ ՊԵՏԵ Ե ՀԱՎԱՔԵԼ
ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐԸ

ՀԱՅԿԱՅ-ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԹԵՂԵԿ



Գ Ե Տ Գ Ր Թ Ե — Զ Ե Ր Ե Կ Ե Լ 1984

Հ. Պ. ԿԱԼԱՇՆԻԿՈՎ,

(Ավագ ուսուցիչ

Գիմնազիա-բժշկական ակադեմիայի)

633.88

ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ՀԱՎԱՔԵԼ ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐԸ

Փոխադրեց Կ. Կ. ՄԵԼԻՔ-ՇԱՀՆԱՅԱՐՅԱՆ



ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒՅՑՈՒՆ

52

Առաջաբան

3

Ա. ՄԱՍ

1. Ինչից սկսել	5
2. Յերբ և ինչպես պետք է հաժարել գեղարույանը	8
3. Ինչպես պետք է չորացնել գեղարույանը	14
4. Բաժանել ըույսերը պահպանելու մասին	17
5. Դեղարույանի վերամշակման մասին	19

Բ. ՄԱՍ

1. Ինչ գեղարույանը կարելի չէ հաժարել և մշակել ձորն՝ Հայաստանում	23
2. Վոր ամիսներին ինչ գեղարույանը են ծաղկում	36
3. Վոր ամիսներին ինչ գեղարույանը կարելի չէ հաժարել	36
4. Քաղաք գեղարույանը չորացնելուց 100 ցալից ցանի առկա և սառնվում	39
5. Դեղարույանը չորացնելուց նրանց ցանի տակոսն և կորչում	39
6. Վերջաբան	40



2 8 5 3

Պատասխանատու խմբագիր Կ. Բամալյան
Տեխնիկական խմբագիր Դ. Մ. Մարգարյան
Հանձնված և արտադրության 8/VI 1933 թ.
Ստորագրված և տպվել 18/VI 1933 թ.
Ստատիստիկական Ե 6 : 25x176 Մովալ 1 1/2 մասով
Գլավկիտ 8153 Բ. Պատվեր № 3013 Տիրամ 2000
Типография им. "Стачки" 1902 г., СККПТ Ростов-Дон

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ո՞ւմ հայտնի չեն այն բազմատեսակ ղեղերը, վոր բժիշկները նշանակում են հիվանդների համար—ղեղափոշի, հեղուկ, ղեղի կաթիլներ, քսելու ղեղեր և այլն:

Մարդկությունը շատ հին ժամանակներից, իր ցավերը բժշկելու համար, իբրև բուժիչ միջոցներ գործադրում եղանազան բուսական նյութեր—թե մաքուր բույսերը և թե նրանց առանձին մասերը (ծաղիկ, արմատ, մզած հյուսի և այլն):

Գիտական բժշկության դարգացման հետ, ժողովրդի գործածած ղեղաբույսերից շատերն անպետք են ճանաչված, մինչև անգամ վնասակար, շատերն էլ ճանաչելով վորպես իրոք բժշկական ներգործություն ունեցող ղեղաբույսեր, գիտության կողմից ճանաչված բժշկական միջոցների շարքն են մտել:

Ոոսելով ղեղաբույսերի մասին, պետք և նկատել, վոր նրանք գործադրվում են վոչ միայն անկախ կերպով ղեղաբայք պատրաստելու համար (ղեղափոշի շինելու, յեփ տալու, նյութ հանելու և այլն), այլ և ֆարքիկներում, գործարաններում այդ ղեղաբույսերից քիմիական-ֆարմացևտական միջոցներով ստանում են բժշկության մեջ գործադրվող այն բազմաթիվ բուժիչ ներգործություն ունեցող մաքուր տեսքով նյութերը, վոր կան այդ բույսերի մեջ:

Ջանազան բույսեր իրենց մեջ շատ բազմատեսակ նյութեր են բովանդակում: Որինակ, մի քանիսը հարուստ են շաքարով (շաքարեղեղ, ճակնդեղ), մյուսներն ոսլայով (կրախմալով), ինչպես՝ ցորենը, կարտոֆիլը, յերրորդը — յուղով, (վուշի սերմ, արևածաղիկ, տիգկանեփ), չորրորդը — տապալին հյութով (կաղնի ծառի կեղևը):

Բացի այդ նյութերից, վոր դտնվում են այս կամ այն բույսերի մեջ մեծ քանակությամբ, վոր հասնում է 20, 50, 70 և ավելի տոկոսների, դանազան բույսերի մեջ գտնվում են և մի շարք ուրիշ բազմատեսակ նյութեր ևս՝ աննշան քանակով, վորոնք մի քանի տոկոսից ավել չեն լինում, կամ մինչև անգամ մի տոկոսի տասնորդական կամ հարյուրերորդական մասն են կազմում: Բայց սրանց մեջ ել պատահում են այնպիսի նյութեր, վորոնցից շատերն, ինչպես գիտական հետազոտություններն են ցույց տվել, ահագին կուտուրական արժեք ունեն. նրանցից շատերը (որինակ, խինինը, պիլոկարպին, ապրոֆինը մի քանի յեթերական յուղ ունեցողները և այլն) շատ դնահատելի և վոչ մի բանով չփոխարինվող բժշկական նշանակություն ունեն:

Մեր յերկրում խոշոր հնարավորություններ կան թե դեղագույսերի մշակությամբ զբաղվելու և թե մեծ քանակությամբ հարկավոր դեղաբույսեր հավաքելու համար, վորոնք վայրի դրությամբ աճում են. դժբախտաբար այս կարելիոր խնդրի վրա լուրջ ուշադրություն չի դարձվել: Այս հանգամանքը կարելիոր է մանավանդ և այն տեսակետից, վոր խորհրդային յերկիրը զբաղվելով դրանով՝

1. Կարիք չի ունենա արտասահմանից հում նյութեր գնելու և այդ գործի համար վոսկիներ չի ծախսի:

2. Միջազգային բարդությունների գեպքում, արտասահմանից բժշկական բույսերի նյութեր չստանալու դեպքում չի դժա նրա սովի տխուր հետեմանքները:

3. Բժշկական բույսերի մշակությունը և հավաքելու գործն ընդարձակելով, սխառմատիկաբար հնարավոր կլինի ավելացածն արտահանել:

Չառաձայն դոյություն ունեցող սրենցների, այն առիթն, վորոնք պարտաւում են բժշկական բույսեր հավաքելով կամ այդ բույսերի մշակությամբ, ռդավում են հարկային բարոոնություններով:

1. ԻՆՁԻՑ ՍԿՍԵԼ

Դիտական հետազոտություններով հաստատված է, վեր բույսերի մեջ բժշկական ավելի շատ ներգործություն ունենալու կամ այն մասերը, դրա համար ել վորոշ բույսի մի միայն ծաղիկներն են գործադրում. որինակ՝ յերիցուկի, ռաժաղիկի (ромашка), թանթրվենու (бузина), լորու (лагуна) և այլն. մյուսներից արմատները — կամ մազմզուկը (որինակ աղբաղբուկը (կատվախոտը — валериана), վաբժիլ (խաշնդեղ — ревен), խոլնջանը (качан), յերրորդներից միայն պտուղը՝ նուշի, խարդալի, վուշի, չորրորդից՝ միայն տերեվները — անանուխը, մոլեխինդը (բանգին — белена), յեղեսպակը (шалфей), մատնոցուկը (наперстянка), կամ խոտը, այսինքն բույսի գետնից դուրս գտնված մասը, ինչպիսիք են՝ բարձմենիկին (յովշանը — полынь), հաղաբատերեուկին, (тысячелест), արջընկույզին՝ (փշախնձորի — дурман) և այլն:

Բժշկական բույսերի հարցը դիտական քննության յինթարկելով, պարզվել է, վոր ավելի շահեկան է վայրի բույր սերը հավաքել, իսկ մյուսներն անհրաժեշտ և մշակել, վորպեսզի նրանց մեջ մեծ քանակությամբ բուժիչ նյութեր հավաքվեն: Հետո հետազոտությունները ցույց են տվել, վոր միևնույն բույսերի մեջ բուժիչ նյութերի քանակը կախում ունի կլիմայական և հողային պայմաններից: Վերջապես, նայած դանազան շրջանների կլիմայական և հողային պայ-

մաններին, մի տեղ մեծ քանակությամբ, մի ուրիշ տեղ քիչ բույսեր են պատահում:

Ահա թե ինչու՞ ով մտադիր և վայրի բույսեր հավաքելով զբաղվելու, ամենից առաջ պետք և պարզի, թե տվյալ վայրի վոր բույսերն ավելի նպատակահարմար են հավաքելու և վոր բույսերը մեծ քանակությամբ են բուսնում. դրա համար ավելի լավ և խորհրդակցել գործին տեղյակ անձանց— գյուղատնտեսների և դեղագործների (ֆարմացեւիտների) հետ:

Այս կամ այն բույսի հավաքելը վորոշելուց հետո՝ անհրաժեշտ և առաջ գրքերով, պատկերներով, պլակատներով,



Նկ. 1 Յերիցուկ



Նկ. 2 Հագաբուսերվուկ

խակական ճիշտ որինականքով կամ գործին հմուտ անձանց խորհուրդներով (գյուղատնտեսների, դեղագործների) ծանոթանալ այդ բույսի առանձնահատկությունների վորոշ նշաններին, վոր այդ և ձեր ցանկացած բույսը և վոչ մի ուրիշը, վոր կարող և նրա նման լինել և բուսաբանական տեսակետից՝ ազգակից, բայց բոլորովին անպետք՝ բժշկականության համար, քանի վոր նրա մեջ չկան հարկավոր շափով բուժիչ նյութեր: Որինակ՝ յերբ հավաքում են սովորական բուժիչ յերիցուկ (լուծադղիկ, տես նկ. 1), այդ բույսը չափաի խառնել ուրիշների հետ, վոր շատ նման են, բայց բժշկական նշանակություն չունեն— ինչպիսիք

են՝ դաշտային աղբանթեմը (пуща́вка полева́я), շնալվածաղիկը (ромашка садовая) և ուրիշները: Սովորական լվածաղիկը դանաղանվում և մյուս տեսակներից նրանով, վոր նրա ծաղկի դուխը դատարկ է. այդ կարելի չես տեսնել ծաղիկները կտրելուց (տես նկ. 7, բ.):

Բոլոր վերել մագածներն առավել ևս նշանակութուն ունեն, վորովհետև շատ անգամ միջնույնույն բույսերը ժողովրդական զանազան անուաներ են կրում, որինսկ՝ հազարտերևվուկին (նկ. 2) Ռուսաստանում մոտ 50 անուն են տալիս: Մյուս կողմից՝ շատ անգամ միևնույն անվան տակ զանազան շրջաններում հայտնի չին բոլորովին տարբեր բույսեր. որինսկ՝ յեղեսպակը (шалфей), (նկ. 3), վոր Ռուսաստանում մշակվող բույս է, և նրա տերևները գործ են ածում բժշկական նության մեջ, իսկ մի քանի տեղերում այդ անունով ուրիշ վայրի բույսեր կան, վոր բժշկականության մեջ չեն գործածվում, այդպիսիներից է բարձմենիկը (յովշանը—ПОЛЫНЬ):



նկ. 3 - ա Ցեղեսպակ

Յեթե վորեն մեկը մտադիր և պարապել վայրի զեղարույսեր հավաքելով, նա չպիտի թալանողի դեր կատարի, որինսկ՝ վայրի բույսի միայն ծաղիկները և տերերը հավաքելիս, չպետք է դուր տեղը արմատից հանի: Մաղկաբեր բույսեր հավաքելիս, չպետք է յեղածն ամբողջովին փշացնել, ընդհակառակը, պետք է հոգալ, վոր բույսի մի մասը մինչև սերմերի հասնելն անձեռնմխելի մնա, այսինքն՝ մինչև սերմն ինքնիրեն թափվի, հակառակ դեպքում՝ պետք է այդ հողամասում հավաքած բույսերի սերմերից ցանել: Ցանելը նույնպես ոգտակար է, յեթե տվյալ վայրի հողը նման է այն հողին, վորտեղ այդ բույսերն ինքնազուլթ պարգացել են, վորով շահագրգռված է հավաքողը: Սերմ

չցանելու դեպքում, տարեց-տարի գնալով՝ կփչանան այդ բույսերը (ինչպես այդ հաճախ պատահում է)։

2. ՅԵՐԲ ՅԵՎ ԻՆՁՊԵՍ ՊԵՏԲ Ե ՇԱՎԱԲԵԼ ԴԵՂԱԲՈՒՑՍԵՐԸ

Բույսի գետնից դուրս յեղած բոլոր մասերը (ծաղիկներ, տերեւներ, խոտեր) պետք է անպատճառ չոր և պարզ յեղանակին հավաքել, վորովհետեւ թրջված բույսերի չորանալն ավելի յերկար է տեւում և չորանալիս կարող են փչանալ (զույնը փոխել և կորցնել իրենց բուժական ազդեցութիւնը)։ Գետնի տակ յեղած բույսի մասերը (արմատները, մազմզուկները, պալարները — *Клубна*) նույնպես պետք է չոր և զոչ խոնավ ժամանակ գետնից հանել։



Նկ. 4 Սեղիեիկ



Նկ. 5 Հովտաշուշան

1. Ծաղիկներ սովորաբար հավաքում են բույսի ծաղիկելու սկզբին։ Հավաքում են ձեռքով ծաղիկները կտրելով, կամ կտրելու հատուկ միջատով։ Կան բույսեր, վորոնց ծաղիկները մեկ են նստած, որինակ, սելեռիկը (*перкозорка*) (Նկ. 4), ուրիշ բույսերի ծաղիկները հավաքված են ամբողջ

ջիկով, որինակ հովտաշուշանինը (АКНОУА) (նկ. 5), կան այն պիսիններն էլ, վորոնք հովանոցի ձևով են դասավորված, որինակ սամիթը, անխոնը (АНУС): Բացի այդ՝ շատ անգամ պատահում ենք բարդ ծաղիկներ, որինակ կաբանջարը (ОДУВАНУК), վոր բաղկացած է բազմաթիվ բաժան-բաժան մանր ծաղիկներից՝ մի տեղ հավաքված (նկ. 16):



Նկ. 6 Կաթաճար



Նկ. 7 Շնախաղող

Հավաքած ծաղիկները թեթև շերտով դնում են դամբ-յուղներում, բայց վոչ յերբեք տապրակներում, վորտեղ կարող են սաստիկ աղորվել, վորովհետև շատ քնքուշ են:

Բժշկության մեջ գործածվող ծաղիկներից հայտնի յեն նույնպես փոնչուկը (арника), լվածաղիկը (ромашка), թանթրվենին (брызика), շնախաղողը (коровник) (նկ. 7) և ուրիշները:

2. Տերեվները հավաքում են գլխավորապես բույսի ծաղկած ժամանակ: Դաղը կատարվում է կոթը կտրելով կամ կտրելով: Յեթե տերեվները մանր են, ինչպես որինակ աբ-ջախաղողն է (молокяка), այն ժամանակ պետք է շվերը կտրել իրենց տերեվներով և ծաղիկներով, կամ ամբողջ բույսը հանել և չորացնելուց հետո շվիրից ազատել, բարակ

չերտով դարսել: Բժշկության մեջ գործածվող տերեւներէից հայտնի յեն՝ մուլին (շնախաղողը — красовка), մուլեխինդը (белена), արջընկույզը (փշախնձորին — дурман), մատնոցուկը (наперстник), անանուխը, յեղեսպակը (шалфей), արջախաղողը (толокнянка) և ուրիշները:

3. Խոտեր: Բժշկության մեջ խոտ անվան տակ հասկացվում են բույսերի գեանից դուրս բարձրացած ամբողջ մասը, այն է՝ ցողունը տերեւներով, ծաղիկներով (և յերբեմն պլատուղներով):

խոտերը հաճաքում են այնպես, ինչպես ծաղիկները, սովորաբար բույսի ծաղկած ժամանակ: Հաճաքում են դանակով կամ մանգաղով, ձեռքով քաղելն այնքան եւ հարմար չէ (կարող եւ արմատահան լինել): Վորպեսզի հաճաքվող խոտերն ուրիշ անպետք խոտերի հետ չխառնվեն, պետք է չհնձել:



Նկ. 8 Բեկաեծի

Բժշկության մեջ գործածվող խոտերն են՝ սևելեհիկը (черногорка), բարձմենիկը (յովշանը — полынь), գետնալեզին (золототысячник), հովտաշուշանը (ландыш), հազար տերեւուկը (тысячелистник) և այլն:

4. Կեղեւիք: Ծառերի և թփերի ճյուղերի և ջահել բների կեղեւիք սովորաբար հաճաքում են դաբնանը՝ տերեւները բացվելուց առաջ, վորովհետեւ այդ ժամանակ ծառի բունը և ճյուղերն ավելի հարուստ են լինում ներգործող բուժիչ նյութերով:

Կեղեւի վրա դանակով յերկու հակադիր դիժ են քաշում, հասցնում մինչև փայտեղեն մասը և դրանց միացնում յերկու կամ մի քանի յերկար գծերով, վորից հետո կեղեւը

խողովակաձև հանում են: Հին ճյուղերի կեղեվը կարելի չե հանել հաստ շերտով, բայց այդ ափսքան ել արժեքավոր չե և այն նյութը չունի իր մեջ, ինչ բանի համար վոր հավաքում են:

Բժշկության մեջ լայն գործադրվող կեղեվներից մեզանոց հայտնի յն կաղնու և մամխու (բեկտեխի—*Крышанка*) կեղեվները (նկ. 8):

Ե. Արմատներ: Բժշկական բույսերի արմատները բահով կամ փոցխով հանում են աշնանը, յերբ դեռնից բարձր գտնված մասերը թառամում են, կամ վաղ գարնանը՝ ժինչև նրանց դարգանալը, վորովհետեւ միայն այդ ժամանակամիջոցումն են արմատները մեծ քանակությամբ բժշկական հարկավոր էնտաքքիւր նյութեր պարունակում:



նկ. 9—Մուրշ

Բժշկականության մեջ գործադրվող արմատներից հայտնի յն՝ տուզաը (*алтея*), մուրշը (*прописуряк*) (նկ. 9), մատուտակը (*лакручкык*), կաբանջաը (*խաուտիկ — одуванчк*) և գետնապալարները (*клубня*). վերջիններս ել հավաքում են արմատների պես:

Զ. Մազմզուկներ հողի տակի ցողուններն են, վոր արմատի նման փռվում են հողի տակ՝ հորիզոնական ուղղությամբ և դրանցից նոր ցողուններ են առաջանում, դեռնի յերեսը դուրս գալիս, բայց վոչ նույն տեղում, ինչ վոր նախորդ տարին և յեղեր:

Բժշկականության մեջ գործադրվող դեղաբույսերը, վորոնց մազմզուկներից ոգտվում են, աղբաղբուկն և (կատը վախոտ—*валериана*) (նկ. 10), խաշնդեղը (գարծիլը—*ревен*) և այլն:

Յերբ գետնի տակի ցողունը սննդաբար նյութերի պաշարով լցվելու հետեանքով ուռչում և, այն ժամանակ նա

գետնապարար և կոշվում (որինակ՝ կարտոֆիլը): Բժշկական գետնապարարներից հայտնի յեն՝ աքոնիդը (аконит) և ձվատակը (խորոձի — ятрышник):



Նկ. 10 Աքոնիդուկ

Գետնապարարները պետք և հավաքել դեռ ջահել ժամանակ, յերբ դեռ չեն կնճռոտել և նախորդ տարվանից մնացել են հողի տակ:

7. Պեռլենբերգ առաջանում են ծաղիկները բեղմնավորվելուց հետո բուսած կոճակի զարգանալուց: Պտուղները լինում են չոր—հյութալի: Ձոր պտուղներն իրենց հերթին բաժանվում են՝ բացվողների (որինակ՝ լորու պատիճները և չբացվողների (որինակ՝ հացաբույսերի հատիկներ, կաղիներ, ընկույզը): Հյութալի պտուղների մեջ լինում են կորիզներ (որինակ՝ բալը, դամբուլը), հատապտուղներ (որինակ՝ հապալասին — калокса) (նկ 12), հաղարճը (ղաարղաթը — смородина), տանձը, խնձորը:

8. Սերմեր: Բժշկականության համար կարևոր սերմերը հավաքում են հասած ժամանակ: Սերմ ստանալու հա-

պետք և հավաքել կամ պտուղները, յնրե նրանք խոշոր ու հասած են (որինակ՝ խաշխաշի գլուխները), այլ դեպքում, բույսի գետնից բարձր գտնվող մասերը, կամ յերբ պտուղները մանր են. բաժանում են պտուղները և բույսը չորացնելուց հետո, թակելով հանում են:

Պտուղներից բժշկականության մեջ գործածում են կանեփի, սամիթի, հապալասու (черника), մալինայի, գինու (мохничевельник), անխոնի (анис) պտուղները, իսկ սերմերից՝ վու-

չը, խարդալը (շօրվապա), նուշը և այլն. այստեղ պետք է հիշենք և այն, վոր կան բույսեր, վորոնք բազմանում են վոչ թե սերմերով, այլ սպորաներով (մանրեններով): Այդ բույսերի մանրենները դոյանում են առանձին պարկերի մեջ:

Սպորային բույսերից բժշկականության համար հայտնի յե գետնամամուռը (գետնամուշկը, *PLAGH*) (նկ. 11), այն մշտականաչ փոքրիկ բույսը, վոր մեծ քանակությամբ ա-



Նկ. 11 Գետնամուշկ



Նկ. 12 Լապալապիճ

հում և անտառներում: Այդ բույսի հասկերը հավաքում են, չորացնելուց հետո թափ տալիս նրա դեղին դույնով փոշին, վոր այդ բույսի սպորներն են:

Պոսելով դեղաբույսերը հավաքելու մասին, պետք է նկատել, վոր յերբեմն շատ դեղաբույսեր իրենց մեջ պարուհիում են շատ թունավոր նութեր, դրա համար ել պետք է հավաքելու ժամանակ վորոշ զգուշություն ունենալ:

Թունավոր դեղաբույսերից հայտնի յե աքոնիտը, շնախաղողը, մոլեխինդը (բանդին), արջընկույզը (*ծյր. ԿԱԿ*), մատնոցուկը և այլն: Այդպիսի բույսերի հետ դորժ ունենալիս պետք է ձեռները բերանին, քթին, աչքերին չմոտեցնել և դորժ վերջացնելուց հետո՝ ամեն անգամ ձեռքերը մաքուր լվանալ:

4. ԻՆՁՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ԶՈՐԱՑՆԵԼ ԴԵՂԱԲՈՒՑՍԵՐԸ

Շատ քիչ դեղաբույսեր կան, վոր դործածվում են թարմ գրությամբ, որինակ՝ հովաշուշանը (ЛОХДЫА), վորից խմելու զեղ են պատրաստում, ջրի մեջ պահելով՝ հյութը հանում։ Իսկ սովորաբար բժշկական նպատակներին համար ոգտագործվում են չորացրած բուսական նյութերը։

Դեղաբույսերը չորացնելու վրա հավաքողները պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնեն, վորովհետև չորացնելու յեղանակից է կախված հավաքած հում նյութի լավորակության աստիճանը և նրա արժեքը։

Նախ քան չորացնելը, հավաքած բուսականությունը պետք է ջրկել, ընտրել, դեն ձգել զեղնած, միջատներով ծածկված տերևները, ծաղիկներն առանձնացնել իրենց կութեբից և կպած տերևներից, սերմը մաքրել վորուց և մաղով անցկացնել, վոր կողմնակի խառնուրդ չմնա մեջը, արմատները և արմատապտուղները (պալարները) հողից մաքրել, թափ տալով կամ խոզանակով, կամ սառը ջրով լվանալով։

Բացի այդ՝ արմատները և մաղմղուկները շատ անգամ պետք է լինում մաքրել յերկրորդական արմատներից կամ նրանց ծածկող կեղևից, դանադան մեծությամբ ձեռքով կտրատելով, որինակ՝ մատուտակի (ЛАХРУЧУК), խաշնդեղի (РЕВЕН) և տուղաի արմատները կեղևից մաքրում են և ընդհակառակը կաղնշանի (КАЛГАН), բաղեղի (ЗМЕЕВУК) և ուրիշների մաղմղուկները կարիք չեն դառնում մաքրելու։ Արմատները, կեղևը և ուրիշ բուսական նյութերը կտրատելիս, աչքի առաջ պետք է ունենալ և այն, վոր նրանցից մի քանիսը տուպային նյութեր ունենալով՝ յերկաթե դանակին քսելուց սևանում են։ այդ դեպքում պղնձից կամ արույրից (ЛАТУН) շինած դանակներ պետք է գործածել։

Դեղաբույսերը չորացնում են քաց ողում, սարայի տակ, տանիքի տակ, հատուկ շինած չորանոցներում։

Ջորաջնելու գլխավոր և հիմնական պահանջը շուտ չորա-
նալն և: Բուսական նյութերը պետք է բառ հնարավորու-
թյան շուտ չորացնել, վորովհետև բույսի մեջ գտնվող ա-
ռանձին նյութերը, ջրի ներկայութեամբ քիմիական փոփո-
խութեան են յենթարկվում և դրա հետևանքով բուսական
նյութերը մասամբ կամ ամբողջովին կորցնում են իրենց
բուժիչ հատկութեանը: Բացի այդ, շնորհիվ բուսական նյու-
թերի մեջ յեղած խոնավութեան, հաջող պայմաններ են
ստեղծվում բորբոսի և փտելու զարգացման, վորից ապ-
րանքը բոլորովին անպետքանում է:

Թե ինչքան ջրով հարուստ են հավաքվող բույսերի
նյութերը, ցույց են տալիս հետևյալ թվերը—միջին թվով
տերևները չորացնելու կորցնում են իրենց քաշի 80 տո-
կոսը, խոտերը և ծաղիկները՝ մինչև 75 տոկոսը, արմատ-
ները և մազմզակները՝ մինչև 60 — 65 տոկոսը, կեղևանքը՝
45—50 տոկոսը (ամենից քիչ ջուր լինում է սերմի մեջ):

Դրա համար ել չախտի զարմանալ, վոր հավաքած մի
կիլոգրամ յերիցուկի ծաղիկներից՝ չորացնելուց հետո ստաց
վում է միայն 250 գրամ չոր նյութ կամ կառվախոտի
(сальвация), թարմ արմատներից՝ մոտ 350 գրամ չոր նյութ
և այլն:

Իբրև կանոն, պետք է գիտենալ, վոր դեղաբույսերը չի
կարելի արել տալ չորացնել, վորովհետև ա) ծաղիկները և
կանաչ մասերը կորցնում են իրենց գույնը (սևացած խո-
տերը բժշկականութեան մեջ անպետք են), բ) նրանց միջի
բուժիչ նյութերը կարող են լուծվել, և դրանից ապրանքի
արժեքը կընկնի:

Կանոնավոր չորացնելու գլխավոր պայմանն է հարկա-
վոր տաքութեան մեջ պահել (35 — 45° Ցելս.) և չորացած
ապրանքն արեղակի ուղղակի լույսից հեռու պահել:

Դրա համար ել բաց ողջում չորացնելը սովորաբար կա-
տարում են չոր և տաք որերին, բայց անպատճառ շվա-

քում: Մի քանի արմատապտուղներ չորացնելուց առաջ պետք է յեռման ջրի մեջ կոխել, այս անում են ձվատակը (խորթձի, Яйробилик), գետնապալարը չորացնելիս, այն նպատակով, վոր վնչնչանա նրա ծլելու ընդունակությունը: Յեռման ջրի մեջ պահելուց հետո աղպիսի գետնապնդերը յեղջուրանման են դառնում:

Չորացնելու ամենալավ միջոցը՝ ամբողջ ամառվա ընթացքում ծածկած սարայի կամ թիթեղյա տանիքի տակ պահելն է, մանավանդ յեթե հատակին փայտե տախտակներ լինեն փռած և կողքերի պատուհանների միջոցով շարունակ ողավոխություն լինի: Բացի այդ, սարայի մեջ ձողեր են դնում և նրանց վրա կտավի մագեր տեղավորում՝ բուսական նյութերով, կամ մողերը կախ են տալիս:

Գյուղական տնտեսության մեջ դարձանք և աշնանը հով ժամանակին դեղաբույսերը չորացնելու համար կարելի չե ոգտվել նաև ուսական վառարանով: Յերը հաց թխելուց 6 — 7 ժամ հետո վառարանի տաքությունն իջնում է 60 — 70°, իսկ առավոտյան դեմ՝ մինչև 35 — 40° (ըստ Յելս.), վառարանի ներսը լավ մաքրում են և նրա մեջ հաստ թուղթ, խսիր կամ յեղեգնից դրծած փուց փռում. հավաքած բուսական նյութերը, պտուղները չորացնելու համար փռում են 60 — 70 աստիճանի մեջ: Այսպես կարելի չե չորացնել հատապտուղները և այլ հյութալի մթերքները, իսկ տաքությունը 35 — 40 տոկոսի իջեցնելուց՝ խոտեղեն և մյուս քնքույշ նյութերը:

Մեծ տնտեսությունները, վորտեղ հատկապես պարագում են դեղաբույսերի հում նյութեր պատրաստելով, պետք է ամեն կերպ ապահովված լինեն փոշուց տնային կենդանիների և թռչունների ֆևաս տալուց:

Այժմ մնում է մեզ մի քանի խոսք տակ նաև այն մասին, թե ի՞նչ կերպ պետք է բույսի այս կամ այն մասը չորացնել:

Ծաղիկները, տերեւները և խոտերը չորացնում են քաղցից անմիջապես հետո: Դրա համար խորհուրդ չեն տալիս կապուկներ շինել, վորովհետեւ կապուկների միջի մասը վատ հատկութիւնն և ստանում: Ամենից լաջն այն է, վոր չորացնելու նյութը փովի բարակ և փափուկ շերտով կտալի, մաղի կամ տախտակե փողոցների վրա: Զորացնելուց հետո ծաղիկները պետք է թեթեւ կերպով մատների արանքնէրում հարելով փոշիացնել, իսկ տերեւները հեշտ են կտրատվում:

Արմատները, մազմզուկները, պալարները, շատ անգամ չորացնում են թելի կամ պարանի վրա անցկացրած (որինակ՝ խաշնդեղի (ревен) և ձվատակի (ятрыццук) գնդերը:

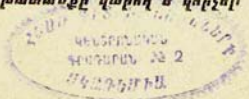
Ինչ վերաբերում է արմատներին և մազմզուկներին, կարելի չե դրանց թույլ տալ բացառիկ հանգամանքներում արեւի տակ չորացնել: Զորացրած արմատները ծռելիս պետք է կտրատվեն և վոչ թե կռնան, ճկվեն:

Հյութալի պտուղները՝ մորին (малина) և այլն հարմար են, ինչպես ցույց տվինք, ռուսական վառարանի մեջ չորացնել: Պետք է այդ պտուղները բարակ շերտով փռել մաղերի, խախալների և ուրիշ հարմար բաների վրա և այնպես չորացնել, վոր մի կողմը շատ չայրվի, մյուս կողմից մասերը չբաժանվեն, չկպչեն գնդեր դառնան և պահելիս չբորբոսնեն:

Սերմերը, վոր սովորաբար հալածում են կտտարյալ հասունութիւնից հետո, թե պինդ են լինում և թե քիչ ջրիկ, չորացնելու քիչ հոգս են պահանջում, կարելի չե չորացնել մինչեւ անգամ բաց ոգում:

4. ԲՈՒԺԱԿԱՆ ԲՈՒՅՍԵՐԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Դեղաբույսերը չորացնելով դեռ չի վերջանում նրանց հագառարութիւնը: Զորացրած բուսական նյութը, մինչեւ նրա ծախու հանելը, պետք է տաք պահպանել, ապա թե վոչ հալածողի աշխատանքը կարող է կորչել:



Ձորացրած բուսական նյութը պետք է բուրդովին չոր,
լավ քամար, արեգակի վառ լույսից պաշտպանված տեղում
պահել:

Մի շարք հոտավետ դեղաբույսեր (որինակ՝ անանուխը,
նարդոսը — (ΛΑΒΔΑΚΘΑ) և այլն, վորոնք իրենց հոտը հեշտու-
թյամբ են կորցնում, պետք է պահել անպայման հով տեղում:
Տաք բնակարանում պահելուց կչորանա և կարող է փշրվել:

Բուսական նյութերի համար շատ վտանգավոր և խոնա-
վությունը⁹, վորը, ինչպես հայտնի յե, նպաստում է բուր-
քոսներուն, փտելուն, բուժական ներգործող նյութերի լուծ-
վելուն: Բուսական նյութերը պահեստում նույնպես փոշուց
և միջատներից պետք է պաշտպանել. փոշին և միջատները
հաճախ փչացնում են ապրանքը, որինակ՝ միջատներից հեշտ
են վնասվում խաշնդեղի (ρεβενκ) մազմզուկները, խտուտիկի
(οδυσακκ) արմատները և այլն:

Հավաքած թարմ, հում դեղաբույսերը պետք է պահել
փայտի արկղներում կամ տակառներում, նրանց չորս կողմը
թուղթ փռած: Այն բուսական նյութերը, վորոնք իրենց մեջ
հոտավետ և հոտը հեշտ կերպով կորցնող նյութեր ունեն (որի-
նակ՝ անանուխի տերևները, նարդոսի ծաղիկը և այլն), պետք
է պահել լավ ծածկվող ապակյա կամ թիթեղյա բանկանե-
րում, ուրիշ բուսական նյութերից հեռու:

Այն բույսերը, վորոնք թունավոր նյութեր ունեն, ինչպես
մոլիխինդը (βελена), շնախաղողի (κράσοςκα), արջնիկույզի
(δурман) տերևները, պետք է մյուս բուսական նյութերից
նույնպես առանձնացած պահել, վորպեսզի դրանք իրենց
թունավոր նյութերով չվարակեն մյուսներին (թունավոր՝
բուժական նյութերի տեղը յերեխաներին անմերձենալի պետք
է լինի):

⁹ Ձորացրած բուսական նյութերը շատ զեղջուկ ունենալու պատճառով
ծծելու ընդունակություն են ունենում:

Մորու (МАЛУКА), հապալասու (ЧЕРНУКА) պտուղները քսակներում կախված են պահում միջանցիկ ոգի մեջ, վոր չի թողնում նրանց մեջ միջատների թրթուռներ զարգանան:

Ապրանքը վորևե տեղ ուղարկելիս պետք է հոգալ նաև նրա կանոնավոր տեղավորելու մասին, վորովհետև նա հեշտ է փշրվում և խոնավանում. տերևները և ծաղիկը լավ է արկղներում կամ տակառներում պնդացնել, իսկ այն նյութերը, վորոնք փշրվելուց կամ խոնավանալուց ապահով են (արմատները, սերմերը), առանց յերկյուղի կարելի չէ պնդացնել քաթանի քսակների կամ խսիրե պարկերի մեջ:

5. ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐԻ ՎԵՐԱՄՇԱԿՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Դեղաբույսեր հավաքելու մասին խոսելով, մենք գլխավորապես աչքի առաջ ենք ունեցել վայրի բույսերը: Սակայն բացի վայրի դեղաբույսերից, վոչ պակաս բժշկական նշանակություն ունեն, ինչպես հիշել ենք, նաև մշակվող բույսերը:

Բժշկական բույսերի մշակման հարցը շատ ընդարձակ է և պահանջում է մանրամասն պարզաբանություն, վոր չի կարող մտնել այս գրքույկի շրջանակի մեջ, այդ պատճառով ընդհանուր գծերով միայն կշոշափենք:

Մշակության համար դեղաբույսեր ընտրելիս պետք է գիտենալ, թե ինչ բույսերի պահանջ կա և թե արդյոք այդ բույսերը հարմարվում են տեղական կլիմայական պայմաններին, ինչպես պետք է նրանց բազմացնել (սերմով, կրտսերներով, արմատներով, բաժան-բաժան անիլով և այլն), վորտեղ և ի՞նչ տեսակ սերմեր պետք է ձեռք բերել, ցանքի համար ինչպես պետք է պատրաստել հողը, ի՞նչպիսի պարարտանյութերով պետք է հողը բարելավել, ծլածներին ի՞նչպիսի խնամք պետք է տանել և այլն:

Ռուսաստանում և Անգրիկովկասում մշակվող գեղարույսերից հայտնի յեն՝ տիգականեփը, անանուխը, աղբաղբուկը (կապվախոտը — *сальерiana*), գերչակը, անխոնը, յեղիսպակը (*шалфей*), շախազողը (բյանգին — *красовка-белладонна*), մառնոցուկը — (*наперстянка*), քեմոնը (չամանը *тмин*) և այլն:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Մեզ մնում է մի քանի կարևոր հանգամանք ևս շեշտել, վորոնցից կախված է դեղարույսերի հավաքման հաջողությունը: Առաջին գլխում ասացինք, թե ինչից պետք է սկսել դեղարույսերի հավաքման գործը: Շեշտել ենք, վոր անհրաժեշտ է նախապես, ճիշտ և բազմակողմանի ծանոթանալ այն բույսերին, վորոնք նշանակված են հավաքելու համար, փորձի համար՝ ամբողջ բույսը վերցնել (իւ տերեւներով, ծաղիկներով, արմատներով), չորացնել լրագրի թղթի կամ փաթաթեւու գորշ թղթի մեջ, թեթեւ ճնշման տակ (մի քանի անգամ թուլթը փոխելով, բույսի չորանալու ընթացքում), այդ չորացրած բույսերը ցույց տալ Վիտակ մարդկանց (դոկտառատեաների, դեղագործների) կամ ներկայացնել այն հիմնարկության, վոր կդնի այդ ապրանքը պատրաստողից:

Ավելորդ էի լինի վերցնել նաև պատրաստելիք ապրանքի նմուշները, հաստատ իմանալու համար, թե ինչ տեսքով ապրանքը պետք է հանձնվի:

Յերբորդ գլխում արդեն ցույց տվինք, վոր արմատները և մազմզուկները չորացնելուց առաջ պետք է կեղևից մաքրվեն, մյուսներն իրենց կեղևի հետ չորացվեն, մի քանիսը ամբողջովին պետք է չորացնել, մյուսներն առաջուց մաքրացնել կամ կտորների բաժանել և այլն:

Հում դեղարույսերն անպայման պետք է լավ հատկություն ունենան և բուսական նյութի հետ շահադիտական նպատակներով յերբեք չպետք է խառնել նրա նման այ

խառնուրդ, վոր ավելի հեշտությամբ և հավաքվում Դեղա-
բույս միջերոդ կազմակերպութունները հնարավորություն
ունեն կեդծիքը բաց անելու:

Վերջացնելով մեր զրույցը, չենք կարող մի անգամ ևս
չեղանել այն հանդամանքը, վոր դեղաբույսերի մշակության
և նրա հավաքելու գործը չի կարելի շտապ ու վազ ձեռնար-
կել: Նախապես պետք և ամեն ինչ լավ մտածել, կշռել, խոր-
հրդակցել դիտակ մարդկանց հետ, կարդալ հասկանալի լեզվով
զրված գրքույկներ, նայել դեղաբույսերի նկարները և այլն,
իսկ յեթե դեղաբույսերի մշակման և հավաքման գործը կա-
տարվի առանց այդ նախապատրաստական աշխատանքի,
կարելի չե հենց առաջին քայլափոխում շատ սխալներ անել
և հետևանքավոր ձեռք քաշել այդ գործից:

1. Խ. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԻՆՁ ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐ ԿԱՐԵԼԻ ՅԵ ՀԱՎԱՔԵԼ ՅԵՎ ՄՇԱԿԵԼ

Մեզնում Անդրկովկասում գյուղական բնակչութիւնը շատ անդամ ոգտւում և վայրի բուսած այս կամ այն բժշկական բույսի մոտերից — արմատից, տերեւից, սերմից, ծաղկից, Այդ վայրի դրութեամբ բուսածները չեն կարող բարարել ներկա պահանջները, մանաւանդ, վոր շատ տեղ նրանք փչացել, սպառվել են, մնում և այժմ լուրջ ուշադրութիւն դարձնել նրանց մշակութեան վրա, քանի վոր դեղաբույսերը տնտեսութեան արդյունավետ ճյուղերից մեկն են և մեր յերկրի կլիմայական և այլ պայմանները շատ նպաստավոր են գոնե մի քանի տեսակների մշակման համար: Ընդդէմ և, դեղաբույսերի մշակութիւնն ավելի աշխատանք և պահանջում, քան հացաբույսերի մշակութիւնը, բայց դեղաբույսերի տված արդյունքը շատ ավելի յե:

Պատեբազմից առաջ Ռուսաստանից մեծ քանակութեամբ դեղաբույսերի տերեւներ, սերմեր են արտահանվել և վերամշակված՝ 20 — 30 անգամ ավելի բարձր գնով, մեր դեղատներում ծախվել:

Այժմ շատ նահանգներում, ինչպես՝ Յարոսլավի, Տուլայի, Վորոնեժի, Տամբովի, Կազանի և այլ տեղերի գյուղացիները պարապում են մեծ քանակութեամբ միայն անասնուի (նյանա — МЯСО) մշակելով, վորից յեթեակաւ յուղ են պատրաստում գործարաններում: Տամբովի նահանգում

անանուխը ցանում են ծխախոտի քաղից հետո. նրա մշակության համար առաջուց շիթիլանոց են պատրաստում և օխտեղից ցանքատեղը փոխադրում և 6 վերշոկ մեկը մյուսից հետո տնկում, ջրում, քաղհանում, հողը փխրացնում և տերեւը հավաքում ծաղկելուց առաջ: Մեծ ցանքատեղում մինչև անգամ հնձում են մանգաղով, իր տեղում թողնում, վոր չորանա, հետո հավաքում են, թակիչով (պըն) ծեծելով մոնրացնում, լցնում են քսակները և դործարան ուղարկում. բայց ավելի լավ և քաղելուց հետո շուտով քամհար տեղ փոխադրել, սաբայի տակ չորացնել, վոր իր կանաչ գույնը պահպանի: Յուզ պատրաստելու համար քաղը լինում և միանգամից, ծաղկելուց հետո, ոգոսառսին:

Անանուխի պահանջը մեծ է, նրա յուշը միայն դեղատներում չի դործածվում. կանֆիա, հոտավետ յուղեր, սառոն և զանազան քաղցրավենիներ պատրաստելու համար անանուխ են դործածում:

Անանուխի մշակությունը հաջող կգնա խոնավ հողերում, մեր օյն դաշտավայրերում, վորտեղ ծխախոտի մշակույթ կա: Անանուխը կարող է 2 — 3 տարի միևնույն տեղում մնալ, լավ բերք տալ, հետո կարելի չէ պարարտացնել հողը, նորից հերկել, փոցխել, հին արմատներից անանուխը նորից կենդանություն կստանա և 2 — 3 տարի եւ բերք կտա: Մի հեկտար տեղից կարելի չէ ստանալ 7 — 16 ցենտներ չոր տերեւ, առաջին տարին շատ, մյուս տարիներին՝ քիչ:

100 կիլո չոր տերեւից ստացվում է 2 — 2¹/₂ կիլո անանուխի յուղ, կամ մի հեկտար տեղից՝ 12 — 40 կիլո յուղ:

Բայց միայն անանուխը չէ, վորի վրա պետք է մեր ուշադրությունը դարձնենք: Կան մի շարք դեղաբույսեր, վորոնց մշակության փորձեր չեղել են մեզնում Պորհ. I տնտեսությունում Ղօրաքիլիսայում, Քեթեանում և լավ հետևանք են տվել Այդպիսիներից են՝ արջընկույզը, թուրինջխոտը (melissa), յեղեսպակը (шалфей), աղբադբուկը

(*Валериана*), խնկածաղիկը (*майоран*), մատնոցուկը (*Настуртьянка*), խաշդեղը (*реверен*) և այլն:

1. Յերիցուկը (լվածաղիկը — *ромашка*) (նկ. 1.) վայրի զրությամբ շատ տարածված և լեռնային շրջաններում: Առաջներում մեծ արտահանության նյութ էր՝ «Արագած» անունով: Ծաղիկները հավաքում են մայիսից, չորացնում էինամուխ, քամհար լնակարանում, թիթեղյա կտուրի տակ, բարակ շերտով, փռելով փալասի վրակ շուտ-շուտ շուտ տալով: Յերիցուկը ծառայում և վորպես քրտնաբեր միջոց, գողոցի դեմ: Նրա խաշուն ծառայում և ծակոցի առաջն առնելու, իսկ ծաղիկը՝ լվերը կոտորելու համար: Յերիցուկը մշակելու համար սերմը սովորաբար աշնան են գցում—յերկար, բայց նեղ ածուների մեջ, վոր հեշտ լինի մուլախոտերը միջից հեռացնել: Ծաղիկները հավաքում են հաջորդ տարին, դեռ բոլորովին չհասած ժամանակը, վոր չթափվի:

Կա յերիցուկի ընտիր տեսակը — նոռմեյտեկան յերիցուկ, վորը բազմամյա բույս և 30՝ սանտիմետր բարձրությամբ: արմատների մազմզուկները գրեթե հորիզոնական ուղղությու ռենեն: Ցողունները բազմաթիվ են և ճյուղավորված: ցողունի և ճյուղերի ծայրի դամբյուղիկները բավական խոշոր են՝ 2 — 3 սանտ. շրջագծով:

Ծաղիկը հավաքում են, յերը ծաղկային դամբյուղիկները բոլորովին բացվում են. հավաքելուց շուտով պետք և չորացնել, հեռեկելով, վոր գույնը չկորցնի: Բազմացնելու համար աշնանը հանում են նրանց արմատները, մաս-մաս անում, չերմոցում տեղավորում, ձմեռն անցնելուց հետո գարնանը հանում, ցանքատեղը փոխադրում և շարքերով, 25—30 սանտիմետր մեկը մյուսից հեռու, տնկում: Ամառը քաղհանում են մուլախոտերը, շոգերին ջրում և 3 — 4 տարուց հետո առաջիկա ձևով նոր տեղում նորից տնկում:

2. Բադսեկեր (յովշանը — *ПОЛЫН*) նույնպես շատ տարածված և թե՛ լեռնամասերում և թե՛ դաշտավայրերում

վայրի զրությամբ. գործ են անում նրա ծաղկած մասերը. մայիսին, հունիսին քաղում և շվաք տեղում չորացնում. նա ծառայում և վորպես դեղ վորկորուեցի (ЗОЛОТЫХА) դեղ-նացավի (ЖЕЛТЫХА) և բշտիկներ դուրս գալու դեմ:

3. Մոլեխիճը (բանդին — белена) թունավոր բույս և և տարածված և թե՛ամբողջ Ռուսաստանում և թե՛ Անդր-կովկասում: Բուսնում և բնակարանների մոտ, ցանկապա-տերի տակ, թափված աղբատեղերում. ձեռք տալիս կպչում և, տերևները խիտ են, խոշոր, առամնածե, ծաղիկը մուգ դեղին գույնով, բաց մանուշակագույն ջերմով: Ամբողջ բույսը ծանր և անախորժ հոտ ունի: Տերևները հավաքում են հունիսին, ծաղկած ժամանակը, չորացնում են քամհար տեղում, բայց զոչ արևի տակ. չպետք և թողնել վոր չորացնելիս տերևները մուգ դույն ստանան:

Մոլեխինդը ծառայում և ինչպես հանգստացնող միջոց, նա սպնում և ջղաձգության դեմ, մեղմացնում և ցավերը:

Մշակված մոլեխինդի տերևներն ավելի արժեքավոր են, քան վայրի տեսակինը, նրանք բժշկական նյութեր ավելի շատ են պարունակում: Կարելի չի մշակել ամեն վայրում, վորտեղ նա վայրի զրությամբ և բուսնում է:

Պատերազմից առաջ տարեկան արտահանվել և Յեվրոպա մինչև 25.000 փութ մոլեխինդի տերև:

4. Արջընձալը (փշախնձորին — ОУРМАН) սառտիկ թու-նավոր բույս և, պարածված և հարավային Ռուսաստանում և Անդրկովկասում. բուսնում և աղբատեղերում, բանջարա-նոցներում, պարարտ և քիչ ավազային հողերում. բույսերի բարձրութունը հասնում և $1\frac{1}{2}$ — 2 արշինի, ցողունը շատ շիվեր ունի, տերևների մասն ավելի բաց դույն ունի, քան ներքևի մասը, ծաղիկները խոշոր են, մի-մի հատ և ճեր-մակ. սերմը գտնվում և պտղի մեջ, վոր ծածկված և փշիկներով:

Գործադրում են թե՛ տերևները և թե՛ սերմը. տերևները հավաքում են հունիս-հուլիս ամիսներին, ծաղկելու ժամա-

նակ, չորացնում են վոչ արեի տակ, սարայներում, քամհար և տաք տեղում:

Սերմը հալաքում են ոգոստոսին, յերբ պտուղներն սկսում են իրենց կանաչ գույնը կորցնել: Պտուղները քամում, չորացնում են, մինչև վոր ճաքճքվում, բացվում են: Հասած սերմերը պետք է սև գույն ունենան:

Տերեւները ծառայում են վորպես ջղերի վրա սաստիկ ներգործող և ցավերը հանգստացնող միջոց, բացի այդ՝ նրա խաշուն ծխախոտի պես լավ միջոց է թրթուռները վոչնչացնելու համար:



Նկ. 3 բ.—Յեղեսպակի տեսակը ծաղիկներով

Սերմից հանում են ատրոպին ստված նյութը, վոր լայնացնում է աչքի բիրը և քրտինքը պակասեցնում: Վորտեղ վայրի դրությամբ արջընկույղ և աճում, կարելի չեմեծ տեղ տալ և նրա մշակությանը:

5. Յեղեսպակ (maadheh) (նկ. 8 բազմամյա բույս է, սիրումն է թարմ, փխրուն, թեթև, կրային հող և արեվահայաց տաք տեղ: Յեղեսպակի ցողունը ներքևի մասում փայտանման է, իսկ վերև՝ փափուկ խոտանման, ունի շատ ճյուղեր՝ գորշավուն կարճ մազիկներով ծածկված, տերեւների յերկարությունն ստանց կոթիկների հասնում է 4—5 սանտիմետրի, լայնությունը՝ 2,5 ս.: Ծաղիկները խոշոր են, կրկնաշրթունքներով, կապույտ-մանրշակագույն գույնով:

Բազմացնում են թե արմատներով, վորպես բազմամյա բույս, թե կտրոններով և թե սերմն ուղղակի ցանքատեղում շարքերով ցանելով:

Տերևները դործ են ածում բերանը վողողելու համար, կամ ներս են ընդունում վորպես կպչուն և պնդացնող միջոց: Տերևը հավաքում են ողոստոսին, ծաղկելուց առաջ, չորացնում են սալայինքում և կառնների տակ:



Նկ. 13 Խաշմղեղ

Ռուսաստանում & արտասահմանում շատ տարածված և յեղեսպակի մշակությունը. նրանից ստացվում և անուշահոտ յեթերային յուղ, վոր խառնում են թանդարժեք ոծանելիքներին և սապոններին:

Ծաղիկները շատ մեղրանյութ ունեն և լավ համ ու հոտ, շատ դրավիչ են մեղուների համար:

6. Խաեմղեղք (զարծիլ, խավարծիլ—*pevech*) սիրում և թեթե կրային և զաճային հող, նրա պահանջը մեծ և, շատ շահեկան բույս և, սակայն մոտ 10 տարուց հետո յեն նրա արմատները կատարելապես զարգանում և ձևքի հաստության հասնում:

Գործ են ածում արմատները, վոր հավաքում են ողոստոսից: Արմատներն առաջ քամհար տեղում թառամեցնում—ճլրեցնում են, կտրատում և չորացնում հատուկ շինած վառարանում, կամ սոփորական վառարանի մոտ դնելով: Նա զարծ և ածվում արյունային փորլուծության ժամանակ, փոքր չափով ծառայում և վորպես ստամոքսը պնդացնելու միջոց, իսկ մեծ չափով՝ վորպես թուլացնելու միջոց:

7. Փուլիցյաթթ (меласса) կարելի չե մշակել թե հարավային Ռուսաստանում և թե մեղնում, վորտեղ բուսնում և և վայրի դրությամբ:

Այս բույսը հասնում և մինչև 2 մետր բարձրության, ցողունը ճղավոր և և ծածկված բմբուլով, տերևներն ընկած են դեմ ու դեմ, ծաղիկները ճերմակ են կամ կարմիր:

Տերևները քաղում են հուլիսին՝ ծաղկած ժամանակ, չորացնում շվաքում՝ սարայի կամ կտուրի տակ:

Թուրինջխտաը ծառայում է վորպես փքահան և թեթե չրգող միջոց:

8. Հագադասեցեվուկը (*твѣсѣдасѣстник*) (նկ. 2) բուսում է դաշտերում, բլուրների վրա, չոր մարգագետիններում և թփերի արանքներում. ցողունը հասնում է 5 — 8 վերջոկ բարձրության, տերևները քիչ լսրլոտ են, ծաղիկները գտնվում են մանր ցողունների ծայրերին: Գործ են անում ծաղկազուխները, տերևները:

Տերևները հավաքում են մայիսին, խակ ծաղիկները հունիսին: Զորացնում են շվաք տեղում: Մառայում է իբրև ստամոքսի և աղիքների դեղ, ինչպես և մաշասխի (*геморрой*) դեմ և քրտինք բերելու միջոց. գործ է անում և վերքի դեմ:

9. Մասեցուկը (*каперсѣкка-красная*) Անդրկովկասում բուսնում է շատ տեղերում վայրի դրությամբ, սիրում է տաք տեղ, առաջին տարին դարգանում է արմատը և կարճ ցողուն է արձակում մի քանի տերևներով. յերկրորդ տարին ցողունը շվեր չի արձակում. ունենում է քիչ տերևներ և վերևի մասում մատնոցաձև վարդակարմիր ծաղիկներ:

Յերկրորդ տարվան և բույսի միջին մասի տերևներն են գործ անում, ծաղկած ժամանակը հավաքում են տերևակոթերը և տերևի միջի ջղերը հեռացնում են, քիչ տաք տեղում պահում:

Մատնոցուկը շատ գնահատելի բժշկական բույս է. նրա մշակության վրա ուշադրություն պիտի դարձնել, ձմեռվա ցրտահարությունից պաշտպանել. նա լավ աճում է թե սևահոգերում, թե կավային և տիղմով հարուստ տեղերում: Թարմ աղբով պարարտացնելը և կամ շատ կրային հողը փափաք է տալիս:

Մի հեկտար տեղի վրա պահանջվում է 200 — 400 գրամ սերմ, վոր ցանում են շիթիրանոցում ապրիլի սկզբին. 7 — 10

որից ժլում, դուրս ե գալիս: Յերբ մայիսին 3 — 4 տերեւ ե ունենում, տեղափոխում են ցանքատեղը ե շարքը շարքից ու թուփը թփից 12 վերջով հեռավորութեան վրա տնկում են:

Քաղհանը, ջրելն անհրաժեշտ ե, ցողունի վերեւի ե ներքեւի տերեւներից մի քանիսը պետք ե պահել, վոր ուժ տան սերմի հասնելուն:

Մի հեկտար տեղից ստացվում ե 15 — 25 ցենտներ թաց տերեւ, կամ 3 — 5 ցենտներ չորը:

10. Տիգկանեփ (գենագերչակը — *Клещевина*): Տիգկանեփը յուզատու բույս ե, նա հաջողութեամբ կարող ե մշակվել այն բոլոր շրջաններում, զորտեղ աճում են՝ խաղող, բամբակ, ծխախոտ ե ջերմութեան սիրող ուրիշ բույսեր: Տիգկանեփը մեղնում միամյա բույս ե, բայց այն յերկրնեւում, զորտեղ ձմեռը տաք ե, ցրատութեան չկա, նա բազմամյա բույս ե ե յերկար տարիներ ապրում ե, նրա թուփը բարձրանում, ճյուղավորվում ե ամեն տարի սերմ տալիս: Հնդկաստանում նրա թփի բարձրութեանը հասնում ե մինչեւ 2 մետրի. նրա զլխավոր արմատը մինչեւ մի մետր մտնում ե հողի մեջ. շատ պինդ ե ե ուժեղ, յերաշտին ավելի յե դիմանում, քան հացաբույսերը, արևածաղիկը, յեղիպտացորենը:

Տիգկանեփը սիրում ե պարարտ, կալիա-ավաղային հող, սևահող. ուժասպառ հողերը կարելի յե պարարտացնել հնացած դոմաղբով, աշնան վարի ժամանակ, իսկ համբային պարարտացուցիչ նյութերից՝ սուպերֆոսֆատով, թոմասլիտով ե այլն:

Մերմը ցանում են ապրիլի սկզբին, յերբ որերը տաք են լինում ե ցրտահարվելու յերկյուղ չկա: Մերմը կարելի յե ցանել շարքացանով (հացաբույսերի կամ բամբակի), ձեռքով շարքերի մեջ շաղ տալով, կամ բների մեջ 2 — 3 հաս մացներով՝ 4 — 5 սանտիմետր խորութեամբ: Բամբակացան մեքենայով սերմելու դեպքում մի հեկտար տեղին դնում ե

10 կիրովգրամ սերմ, իսկ հացաբույսերի սերմացան մեքենայով՝ կրկնակի, մինչև 20 կիրովգրամ: Շարքերի հեռավորությունը մեկը մյուսից պետք է լինի 80 — 100 սանտիմետր, իսկ շարքերի մեջ թուփը — թփից՝ 50 — 60 սանտիմետր: Շուտ ծլեցնելու համար սերմը մի որ առաջ թրջոց են դնում: յեթե հողը խոնավ է և յեղանակը առք, սերմը ծլում է 10 — 12 օրից: Այնուհետև խնամելու համար պետք է ջրել, մոլախոտերը հեռացնել և հողը փխրացնել: Ապրիլին ցանած սերմը հասնում է ոգոստոսից մինչև նոյեմբերի ցրտերն ընկնելը:

Փոսերի մեջ 2 — 3 սերմ ծլելու դեպքում թողնում են մի հատ ամենից զորեղը, յերբ 3 տերև կա վրան: Մնացածը հեռացնում են, կտրելով հողի յերեսից և վոչ թե պոկելով, վորից կարող են մնասվել մնացած բույսի արմատները:

Տիգլանեփի փնջիկների կնգուղները հենց վոր սկսում են հասունանալ, ճաքճքվելու նշան ցույց տալ, պետք է առանց ուշացնելու սուր դանակով կամ մկրատով կտրել և զամբյուղների մեջ հաժաքելով՝ փոխադրել չոր ու մաքուր տեղ, շորի վրա փռել, մի քանի անգամ շուռ տալ, վոր լավ չորանան, հետո ծեծելով սերմը կնգուղից բաժանել Կլեյտոնի սերմազտիչ մեքենայով, խոշոր ու մանր սերմերն առանձնացնել: Թփերի վրա լավ չհասած, կանաչ մնացած փնջիկներն անձրևից չեն վախենում: դրանց կարելի չէ հաժաքել, չորանոցում պահել և նույնպես ոգտագործել:

Տիգլանեփի փնջիկների քաղը լինում է յերեք անգամ 2 — 3 շաբաթ ընդմիջումով: Առաջին քաղը տալիս է բերքի 85 տոկոսը, յերկրորդ քաղը՝ 10 տոկոս, յերրորդ քաղը մոտ 5 տոկոս: Մի հեկտար տեղից քաղած փնջիկները փռելու համար հորկավոր է 400 քառակուսի մետր տարածություն հող: Այնլի լավ է չորացնելու համար ցեմենտից կամ տախտակից շինած տեղ ունենալ արևի տակ և անձրև դալու դեպքում բրնձենտով ծածկել յերեսը: Մի հեկտար տեղից

ստացվում է միջին հաշվով լավ խնամքի ժամանակ 10 — 15 ցենտներ (60 — 90 փութ) սերմ:

Տիգլանեփի մշակութային մասին յեղած տեղեկություններինց յերևում է, վոր Յերևանյան նահանգը 1892 թվին ավել է 8000 փութ սերմ, իսկ 1893 թվին 12.000 փութ:

Պորհրդային Միության մեջ տարեց տարի աճում է տիգլանեփի մշակույթը. 1925 թվին ցանված է յեղել 6329 հեկտար տեղ, 1929 թվին հասել է 110 հազար հեկտարի, իսկ 1932 — 33 թվականներին, հնդամյակի վերջում յենթադրվում է ունենալ 435 հազար հեկտար տեղ տիգլանեփի մշակույթի համար:

Պորհրդային Հայաստանի կոլեկտիվ տնտեսություններն այդ ճյուղի վրա ուշադրություն պիտի դարձնեն, քանի վոր նրա կարևորը մեղնում մեծ է և հացաբույսերի հետ համեմատած՝ ավելի շահավետ բույս է:

100 կիլոգրամ տիգլանեփի սերմինց ստացվում է 30 — 50 կիլո ձեթ, վոր դեղատներում ծախում են իբրև լուծողական՝ կապուկա տնունով:

Ձեթը դարձ են ածում գործվածքների գործարաններում, ներկատու նյութերի հետ խառնելով:

Գործ են ածում հոտավետ յուղեր պատրաստելիս՝ Ընտիր տեսակի սապոն են պատրաստում:

Գործ են ածում մեքենաներ, գործիքներ և կաշվից պատրաստած իրեր յուղելու համար:

Տիգլանեփի ձեթը վերջերս շատ կարևոր նյութ է համարվում՝ ողանալների դանադան մասերը յուղելու համար:

Տիգլանեփի թփերը ծառայում են իբրև վառելիք, իսկ նրանց մոխիրը՝ իբրև պարարտացույիչ նյութ:

11. Աճիսօճը (ԱԽՏ) լավ աճում է տաք, փխրուն կրախառն, կավա-ավազային հողում և սևահողում:

Սերմը չեն ձգում միանգամից, այլ ընդմիջումներով, գարնանը, ցրտերն անցնելուց հետո: Պիտ լինելուց նոսրաց-

նում են, յերբ հասունանում ե, ձեռով քաշելով հանում են, կեղտից մաքրում, շվաքում փռած չորացնում: Մի հեկտար տեղից ստացվում է 500 — 800 կիլոգրամից ավելի սերմ:

Միանգամից չի հասունանում. յերբ թփի վերին մասը և սերմը սկսում են մուգ գույն ստանալ, քաղում են, փռում շորի վրա, չորացնում, հետո ձեծելով, սերմը քամու տալով բաժանում են և քսակների մեջ պահում:

Ռուսաստանում տարածված և անխոնի մշակությունը. մեզնում՝ Ս. Հայաստանում նույնպես շատ նպաստավոր պայմաններ կան նրա մշակության համար:

Անխոնը դեղաբույս է, վոր գործածվում և փորի քրմիկները հանելու համար՝ նրանցից քաղցրավենիներ են պատրաստում, գործ և ածվում նաև լիկյորներ պատրաստելու համար: Նրա յուղը դեղատներում խառնում են դառը դեղերի հետ, վոր քաղցր համ ստանան:

12. Մեկունը (խաշխաշը — МАК), յուղատու բույս ե ավիոն — ոպիում ստանալու համար. շատ տարածված է Պարսկաստանում, Հնդկաստանում, Թյուրքիայում և Յեգիպտոսում: Անդրկովկասում մշակվում է Բաղվի նահանգում. մեզնում փորձեր են յեղել Արարատյան դաշտավայրերում և Լեւի-նականի շրջանում: Մեծ հաջողություն կունենա նրա մշակությունը ոպիումի համար, մեր շրջանի հողերում:

Խաշխաշի տեսակները շատ են, բուսնում է և վայրի դրությամբ: Ափիոնի (ոպիում) համար վորպես դեղ ընդունված է ճերմակ սերմ ունեցող տեսակը: Նա մի տարվա բույս է, բարձրանում է մինչև մի մետր և ունի. կնդուղներն առաջ կանաչ են լինում, հետո դեղնավուն դույն են ստանում: Սերմը մանր է, բաց դեղնագույն. կնդուղի մեջ լինում է մի քանի հազար սերմ, նայած մեծության:

Մշակության տեղի հողը պետք է պարտրտ, մուխոտից ազատ և փուխը լինի, կալա-ավայրն, սևահող:

Խաշխաշի սերմը պեքտ է ցանել շարքերով, արանքն-

յում 50—60 սանտիմետր տարածութիւն թողնելով, վոր բանվորի համար հեշտ լինի անցուղարձը: Թփերը խիտ լինելու դեպքում նոսրացնում են, յերբ 12 — 16 սանտիմետր բարձրութեան են հասնում, և շարքերում իրարից 25 — 30 սանտիմետր հեռու յեն թողնում: Գաղհանը, ջրելը անհրաժեշտ և: Ափիտնի — խաշխաշի ծաղիկը ճերմակ և, կա և մուգ կարմիր տեսակը, վորի սերմը սև դույն ունի:

Ափիտն ստանալու համար հուլիս — սեպտեմբեր ամիսներին, քանի վոր կնոպիները դեռ կանաչ են, բանվորները սուր դանակով նրանց կողքերի կեղեվի վրա, առանց ներս մացնելու՝ դժեր են քաշում, որվա տաք ժամերին, այն և՛ տապփոսյան ժամի 10-ից մինչև ժամի 2 — 3-ը: Գծեր քաշելուց կեղևի յերեսին դուրս են գալիս կաթիլներ, վորոնք թանձրանում, գորշ դույն են ստանում, յեթե արեւի տակ յերկար մնում են. դրա համար ել խկույն պետք և քերիչով կնոպիից այդ հյութը մաքրել և լցնել գոտու մեջ պնդացրած ամանը: Մի բանվորը կարող և հաժաքել որական 250 — 300 գրամ հյութ: Այդ հյութը պետք և ապակի ամանի մեջ ածել, դնել արեւի տակ և թողնել մինչև չորանա, պնդանա, հետո կարատել 5-տկան գրամով և նորից դնել արեւի տակ:

Հեղուկ մասը չորանալուց հետո կորցնում և 30 — 40 տոկոսը:

Մի հեկտար տեղից ստացվում և 12 — 16 կիլոգրամ ոպիում: Ոպիումը քուն բերող և ցավերը մեղմացնող միջոց և և շատ և գործածվում դեղեր պատրաստելիս: Զինաստանում, Հնդկաստանում ոպիումը դեղհատաներ (պիլյուլներ) շինած՝ ծխում են:

Պետական կարիքները բավարարելու նպատակով Ռուսաստանում ոպիում ստանալու համար 1920 և 1921 թվականներին թուլլատրվեց 4 դաժառներում մեկոն (խաշխաշ) ցանել 900 հեկտար տեղ, վորից 36 ցենտներ հում ոպիում ստացվեց, իսկ 1922 թվին ստացվել և 14 տոկոս բարձր վորակով մորֆին:

Գառային մեղմի ծաղիկները: Մեղմում ամեն տեղ շատ տարածված և ինքնաբույս մեկունը (խաշխաշը). նրա ցողունը և տերևները ծածկված են կոշտ մաղիկներով. ծաղիկում և հունիսից մինչև ոգոստոս, քաղում են չոր յնդանանակին, ծաղկաթերթերը բարակ շերտով փռում, չորացնում չուսով և պինդ փակվող թիթեղյա արկղներով մեջ պահում, դրսև խոնավություն չծծի:

Համը դառն և, դործ և անվում ինչպես թեթև փախուրական միջոց:

13. Տուլս (ալմեա): Տուլսը շատ տարածված և մեղմում պարտեզներում և այլ տեղերում: Նա յերկամյա կամ յերեքամյա բույս և, հաստ ցողուններով, 2—3 մետր բարձրությամբ. տերևները խոշոր են, զանազան զույններով—հերմակ, կարմիր, վարդագույն, մանիշակագույն և այլն: Սիրում և թեթև և թարմ հոդ:

Ցողունից մազաթելերը հանելով՝ պատրաստում են գործվածքներ և թուղթ: Իբրև դեղ գործ և անվում նրա արմատը, փորպես ցավերը մեղմացնող միջոց:



Նկ. 14 Մառութակ

14. Մառութակ (բիան — առք-բալա) (նկ. 14): Շատ տարածված և Անդրկովկասում, մանավանդ Գանձակի նահանգում, վայրի դրուքյամբ: Տարիներ առաջ Ուջարի և Լյաքի յերկաթուղային կայարանների մոտ գործարաններ կային, վորտեղ չորացնում, մամլում և յին մատուտակը և վագոններով արտասահման ուղարկում: Այժմ մի գործարան և մնացել Ուջարի

կայարանի մոտ, վոր պատկանում և «Բիան» ակցիոներական ընկերության: 1925—26 թ. բիանի արմատ արտահանվել

և 134.200 ցինտներ՝ 2.010.000 սուբյու աբթոգությամբ:

Այդ շրջանի գյուղացիներն իրենց պարապ որերին ըզրադրում են բխանի արմատները հանելով, վոր հանճնում են գործարանին՝ ցինտները 3 ռուբլով:

Խ. Հայաստանում, չնայելով այն հանգամանքին, վոր մատուտակը բուսնում, և անջրդի տեղերում՝ վայրի գրությամբ, այդ բույսի վրա ուշադրություն դարձնող չկա, այնինչ սւրիշ յերկրներում մշակում են արհեստական կերպով:

Մատուտակը սիրում և խոր, ավաղախառն հող: Արհեստական կերպով մշակելիս ցանքատեղը պարարտացնում են գոմադրով: Բազմացնում են արմատներով: Տնկելուց հետո միևնույն տեղում թողնում են 3 — 4 տարի, վոր լավ աճի, արմատները լավ զարգանան:

Մատուտակի արմատները հանում են զարնան սկզբին, դեռ ջուր չընկած ժամանակ, այն և՛ մինչև միջի հյութը բարձրանալը: Հանում են բահերով և տրակատրին լծած գութաններով: Հողի յերեսը ղուրս յեկածները հավաքում են փոցիով և սալերը բարձած՝ գործարան փոխադրում:

Արմատները կտրատելու և ջարդելու համար հատուկ դասակներ և գործիքներ կան:

15. Ազբադիուկը կամ կասվախոթը (салеруаха-маух) (նկ. 10) բուսնում և սարալանջերի վրա, անտառների շրջակայքում, ջրաբրի դաշտավայրերում: Ծաղկում և հունիսից — ոգոստոս՝ ծաղիկները հովանոցաձև են, կարմրա-ճերմակ գույնով:

Բժշկականության մեջ գործադրվում են բա արմատներից պատրաստած դեղը, գլխավորապես ջղային հիվանդության դեմ և քրտինք բերելու համար:

Կա աղբարդուկի և մանր տեսակը, վոր սխմխմուկ են անվանում. գործածվում և թե՛ ուտելու և թե՛ բժշկականության մեջ իրրև զրգոխ, քրտնաբեր, կրծքացավի, հազի, ջղային զրգոման և այլ ցավերի դեմ. իր բուժիչ հատկության ֆարհով շատ հնուց հայտնի յե տնային բժշկության մեջ:

16. Բեկսիմնն (ալաթահրի, դժնկենի մամլի, բանդի — (кры-
шана) (նկ. 8) միջակ բարձրութեան ծառ է, աճում է լեռ-
նային շրջաններում, ծաղկում է, մայիսից—ոգոստոս. բացի
այն, վոր ծաղիկը մեղրատու յն, նրա կեղևը բժշկութեան
մեջ գործ է ածվում ե իրրե լավ լուծողական:

17. Կաբազագաբ (խառտիկ, կոթնուկ, փամբուշա — оду-
закык) (նկ. 6) շատ տարածված է մեզում իրրե ինք-
նաբույս. տերեւները յերկար են, տաաճաւոր է դուրս են
դալիս գետնի յերեսից: Ծաղկազլուխները ծածկված են բլմ-
բուլներով, վոր մի փոքր քամուց թափվում են. ցողունը կըտ-
րելուց միջից դառնանամ կաթ ե դուրս դալիս:

Կոաբանջարի արմատները գործ են ածվում զանազան
հիվանդութեաններէ զեմ:

Պատերազմից առաջ տարեկան 1000 ցենտներ կոաբանջարի
արմատներ են արտահանվել:

2. ՎՈՐ ԱՄԻՍՆԵՐԻՆ ԻՆՋ ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐ ԵՆ ԾԱՂԿՈՒՄ ԱՊՐԻԼԻՆ.

Կոաբանջար — одузакык

Հոգտաշուշան — ландуш

ՄԱՏԻՍԻՆ

Կոաբանջար (խառտիկ):

Կաղնի — дуб

Արջախաղող — толокякка

Ջաման (քիմն) — тими

Հապալտսի — черника

ՀՈՒՆԻՍԻՆ

Հաղարատերեւիկ — тысячелестник

Տուշա — алтей

Ջաման

Արջախաղող

Ծնախաղող — белладонна

Արջընկույզ (փշախնձորի) — дурман

Մալխինդ (բանդի) — белена

Յերիցուկ (լվածագիկ) — ромашка

Մանանեխ — зорчмца

Կաաբանջար

Աղբաղբուկ (կատվախոտ) — валеруана

ՀՈՒԼԻՍԻՆ

Հաղարատերեւուկ

Տուղա

Բարձմենիկ (լոփշան) — полынь

Չաման

Արջընկույզ

Մոլխինդ

Մանանեխ

Յերիցուկ

Անանուխ (նյանյա) — мята

Կաաբանջար

Լորի — лина

Աղբաղբուկ

ԲՒՌՍՏՈՍԻՆ

Հաղարատերեւուկ

Տուղա

Բարձմենիկ

Յերիցուկ

Կաաբանջար

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

Հաղարատերեւուկ

Կաաբանջար

3. ՎՈՐ ԱՄԻՍՆԵՐԻՆ ԻՆՉ ԴԵՂԱՐՈՒՑՍԵՐ ԿԱՐԵԼԻ ՅԵ ՀԱՎԱՔԵԼ

ԱՊՐԻԼԻՆ

Արջախաղողի տերևները
Կռաբանջարի արմատները

ՄԱՅԻՍԻՆ

Հովտաշուշանի ծաղիկները
Ցեղեսպակի, արջախաղողի, մուշի (МАЛЫН) տերևները

ՀՈՒՆԻՍԻՆ

Ցերեցուկի, հազարատերևուկի, լոբու ծաղիկները:
Մատնոցուկի (каперстник), շախաղողի, մուխինդի,
յեղիսպակի, արջնկույզի, արջախաղողի տերևները:
Պտտեղենից՝ բարձմենիկը, հազարատերևուկը, մուշը:

ՀՈՒԼԻՍԻՆ

Ցերեցուկի, մուշի, լոբու ծաղիկները:
Անանուխի, բարձմենիկի, հազարատերևուկի, տուղաի
տերևը:

ՈՐՈՍՏՈՍԻՆ

Հապալասու (КАЮКА), Թանթրվենու (ДУЗУКА) հատա-
պտուղները:

Անխոռնի (акис), համանի պտուղները:
Պտտեղենից՝ բարձմենիկը, հազարատերևուկը:
Կռաբանջարի, աղբաղբուկի արմատները:
Մուխինդի, մանանեխի սերմերը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

Անխոռնի պտուղը:
Կռաբանջարի, աղբաղբուկի արմատները:
Արջնկույզի, գինձի (КОРНАКОР) սերմը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻՆ

Դիէու (МОЖЖЕВІЯ) պտուղը՝

Կաթաճանջարի, աղբաղբուկի, մատուտակի (лакруца),
տուղտի արմատները՝

Սերկելի, մանանեխի, արջընկույզի սերմերը։

4. ԹԱՐՄ ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐԸ ԶՈՐԱՑՆԵԼՈՒՑ 100 ՔԱՇԻՑ ՔԱՆԻ ՏՈԿՈՍՆ Ե ՍՏԱՅՎՈՒՄ

Յերիցուկի	ծաղկից	25 տոկոս
Հազարատերևուկի »		28 »
Լոբու	»	28 »
Մոլոշի	»	20 »
Շնախաղողի	սերեվից	13 »
Մոլեխինդի	»	13 »
Արջընկույզի	»	11 »
Արջախաղողի	»	20 »
Բարձմենիկի	խաթից	20 »
Մատուտակի	տափաթից	33 »
Կաթաճանջարի	»	40 »
Աղբաղբուկի	»	40 »
Մոբու	պսղից	12 »
Հազարասու	»	15 »

5. ԴԵՂԱԲՈՒՅՍԵՐԸ ԶՈՐԱՑՆԵԼՈՒՑ ՆՐԱՆՑ ՔԱՆԻ ՏՈԿՈՍՆ Ե ԿՈՐՉՈՒՄ

Տերկները կորցնում են	86 — 55 ⁰ / ₀	Հաճախ	80 ⁰ / ₀
Մաղիկները	80 — 70 ⁰ / ₀	Հաճախ	75 ⁰ / ₀
Քոտեղենը	92 — 65 »	»	70 — 75 »
Կեղևը	60 — 40 »	»	45 »
Գեանի տակ գանձող մասերը			
»	80 — 60 »	»	65 »

Մեղրածուծի (ծոռուկ) խոտը, ծաղկով,

ցողուններով՝ կիրոն 3—4 ո.

Հապալասու պտուղը կիրոն 5—7 ո.

Պետք է աչքի առաջ ունենալ հակ կապելու և ճանապարհի այլ ծախսերը, մինչև ընդունելության տեղը հասնելը: Ինդաբույսեր մեծ քանակությամբ ընդունում են թե Մոսկվայի Сельскосоюз-ը (Большая Дмитровка) և թե նրա բաժանմունքները մեծ քաղաքներում:

Յ. Հայաստանում դիմել այդ մասին Հայրուժպետան:

ՎԵՐՋԱՐԱՆ

Բժշկական բույսերը 400 տեսակից ավելի յեն. մինք աչքի առաջ ենք ունեցել և ընտրել այն բույսերը, վորոնք արդյունաբեր են և մեր տեղական հողային և կլիմայական պայմաններին՝ մատչելի:

Հայրուժպետաուր, Հոդժողկոմատը, կուտնտեսությունները, խորհանտեսությունները, Հայկոտպը—վոչ մի միջոց չպետք է խնայեն ավելի լայն հիմքերի վրա դնելու այն դեղաբույսերի մշակությունը, վորոնք արդեն մշակվում են մեզում. մեծ կարիք կա թե նոր տեսակները մշակելու, թե ինքնաբույս տեսակները հավաքելու և թե անձանոթ միացածներն ուսումնասիրելու:

Գրքույկիս Բ. մասը կազմելիս աչքի առաջ ենք ունեցել հետևյալ հեղինակների ցուցմունքները.

А. К. Подгорецкий—Пособия по сбору и культуре лекарственных растений.

2. М. В. Рытов—Русские лекарственные растения.

3. Дубровин—Лекарственные растения.

4. Հ. Ղ. Ալիշանի—Հայ բուսակ.

5. Հ. Գ. Մենելեյանի—Բուսաբանություն.

6. Роллов—дикорастущие растения.

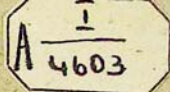
7. Սիմոնյանց—Մեղրատու բույսերը Անդրկովկասում:

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



FL0040296

4165 20409



В. П. КЛАШНИКОВ

КАК СОБИРАТЬ
ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ



АРМЕНИЗ—ЭРИВАНЬ